

A jog mint multidiszciplináris jelenség

BEVEZETŐ

Szmodis Jenő

PhD

szmodisj@t-online.hu

A jognak multidiszciplináris jelenségként való megközelítése nem egyfajta tudományos divatnak való megfelelés nyomán vetődött fel, hanem egyfelől a tudományfejlődés folyamatának szükségszerűségeiből adódóan, másfelől a jognak a társadalmi lét egészét átfogó természetéből fakadóan. A specializálódó tudomány ugyanis időről időre kikövetelti részeredményeinek integrálását, analitikus tudásának szintetizálását. Másfelől az élet valamennyi területére kiterjedő jog szükségképpen figyelemmel kell, hogy legyen szabályozása tárgyának sajátosságaira, ha eredményes és hatékony kíván lenni. Az ezekre a sajátosságokra vonatkozó ismereteket azonban aligha merítheti a jogtudományból. A jognak tehát természetéből adódóan nyitottnak kell lennie más tudományok ismereteire, amelyek nélkül társadalmi célját betölteni aligha tudja. A jog multidiszciplinaritását így több szempontból is adottságnak kell tekintenünk. Az alább következő tanulmányokkal erre – a jogászok és a jogászképzés által nem kellően értékelt – körülményre kívánjuk felhívni a figyelmet. Nem öncélúan

azonban, hanem abban a reményben, hogy ezen a módon is hozzájárulás adható a tudományközi párbeszédhez és a jogász perspektíva szélesítéséhez.

A terjedelem adta korlátok mellett arra nincs mód ezen a helyen, hogy a jognak valamennyi tudományszakkal való összefüggését felvillantsuk. Így például a jognak és a történelemfilozófiának azon figyelemreméltó relációját is csupán megemlítjük, amelyhez Giambattista Vico, Sir Henry Maine vagy éppen Oswald Spengler szolgáltak igen tanulságos adalékokkal. Ezen a helyen elsősorban – bár nem kizárólagosan – arra törekedtünk, hogy a jognak azon tudományterületekhez való viszonyára világítsunk rá, amelyek a jog társadalmi vonatkozásait praktikus oldalról érintik. Nem minden önkényesség nélkül, de az említett szempont alapján tehát a jognak a szociológiával, a környezetvédelemmel, a gazdasággal, a szociálpszichológiával, a humánétológiával, valamint a teológiával való egyes relációira igyekszünk összpontosítani.

A társadalom és annak szabályszerűségei alapvető közegét képezik a jognak, így a szo-

ciológia tudománya szükségképpen kerül hangsúlyosan előtérbe a jog multidiszciplinaritását vizsgálva. Ezen a ponton engedjék meg az emlékezés a magyar jogszociológia iskolateremtő személyiségére, a közelmúltban elhunyt Kulcsár Kálmán professzorra, aki a jog multidiszciplináris jellegét vázoló jelen vállalkozásunkhoz az első hívásra csatlakozott. Fájó távozása miatt Professzor úr már csak a rá való emlékezéssel, és megkerülhetetlen tudományos és oktatói hagyatékával lehet jelen körünkben.

A környezetnek mint emberi élőhelynek a megóvása régtől olyan összetársadalmi feladat, amely iránt a jogi szabályozás igen érzékeny. A jog és a környezet kapcsolata így elemi jelentőségű, és ezt a különböző jogrendeknek például a temetkezési gyakorlattal, a termeléssel és a gazdálkodással összefüggő előírásai kellően nyilvánvalóvá teszik. Áttekintésünk során a társadalom gazdasági alrendszere sem maradhatott figyelmen kívül, annak meghatározó jellege okán. A fejlett áru-termelő társadalmakban a jog gazdasági szabályozó szerepe olyan mértékben értékelődik fel, mintha a jognak nem is volna egyéb funkciója, mint a forgalom zökkenőmentesítése tétele. Ez ugyan aligha igaz, ám a jog és a gazdaság szoros kapcsolata, különösen intenzív egymásra hatása mégis vitathatatlan. A jogpozitivismus és a tisztán racionális emberkép bizonyos cáfolatát adják az olyan, viszonylag új tudományterületek eredményei és megállapításai, mint a szociálpszichológia és a humánétológia. Míg az előbbi elsősorban leíró jelleggel határozza meg az ember mint társas lény szociális interakcióit, addig a humánétológia számos, a szociálpszichológia szempontjából is releváns jelenséget mint az evolúció során szelektálódott vonást igyekszik megközelíteni és magyarázni. E két – egymás-

sal bizonyos átfedésben is lévő – tudományterület nagy magyarázóerővel rendelkezik a normatív cselekvések, így a jog léte és természete felől is.

A teológia – és tágabban a vallástudomány – fontosságát a jog vonatkozásában aligha kell hangsúlyoznunk, ha arra gondolunk, hogy a nagy jogrendszerek (de az ismert kisebbek is) szinte mindig valaminő vallási, valláserkölcsei közegekből bontakoztak ki, és váltak profánná, vagy éppenséggel maradtak meg továbbra is vallásjogi formában. Aligha érthetjük meg a római jog eredetét és természetét, ha nem tanulmányozzuk egyúttal az etruszk hatás alatt fejlődött római vallást is. A jog és a vallás kapcsolata nem alakult kevésbé szorosan Nyugaton sem, ahol a reformáció alapvető változásokat hozott. Más ugyanis Aquinói Szent Tamás, majd bizonyos enciklikák és dogmatikus konstitúciók, így a *Rerum novarum*, a *Quadragesimo anno*, a *Lumen gentium* antropológiai képe, mint Kálvin racionalizáló predestinációs tanáé, amelynek logizáló tendenciája óhatatlanul felértékelte a szövegközponúságot, hozzájárulva így a természetjogi koncepció időleges háttérbe szorulásához.

A tanulmányok füzére egyfajta láncolatot is képez tehát a tudás és a hit terrénuma között, miközben a megközelítési módok egymásba is fonódnak, például úgy, hogy a humánétológia a társadalmi lét szempontjából kitüntetett jelenségnek tekintti a különféle hitszerű képzeteket. Sőt, alighanem egyre inkább le kell számolnunk a hit és tudás azon határozott elválaszthatóságának tézisével, amely – nem minden reneszánsz előzmény nélkül – a XVIII. századi racionalizmusból veszi eredetét, és a leghatározottabban talán Karl Popper tudományfilozófiájában, ama híres popperi demarkációban öltött alakot (Popper, 1935). Mindaz ugyanis, amit ma az

ügynevezett konvergens (analitikus természetű), illetve divergens (asszociatív jellegű) gondolkodás (Guilford, 1950) különbségéről és egymást kiegészítő szerepéről tudunk, tudni vélünk, igencsak ellentmondani látszik Popper szellemes falszifikációs, konfirmációs teóriájának. A tudomány lényege ugyanis aligha ragadható meg a pusztán cáfolhatóságban, legalább annyira alapvető eleme annak igazsága is, amelyhez igen gyakran szabad asszociációval, intuitíve, mintegy kinyilatkoztatás-szerűen jutunk. Ahogy Csányi Vilmos meghatározza e nehéz tudományelméleti probléma lényegét: a tudományok nyitott, szabályozott hiedelemrendszerek (Csányi, 1998, 1065.). Vagy, ahogy Carl Jung igen szemléletesen írja: az archaikus ember csak tudott, mert számára a belső tapasztalás éppúgy érvényes volt, mint a külső (Jung, 1973, 208.). Hit és tudás között tehát nem áll fenn szükségképpen ellentmondás, ezek ugyanis – merőben tudományfilozófiai oldalról – aligha nem csupán különleges aspektusai a megismeréshez és az ismeretekhez fűződő – alapvetően szubjektív – viszonyulásnak. És nemcsak a hitet teszik értékesebbé a kételyek, hanem a tudós éber szkepszise az, ami megóvja a tudományt az elsilányulástól. Ne felejtjük egyúttal, ami tegnap még tudomány volt, arra ma gyakran mint tévhitre tekintünk

vissza, s amit ma még csupán gyanítunk és hiszünk, sokszor az a holnap tudománya.

A világot a nyugati ember alapvetően részekre bontva, analitikusan ismeri meg, először hitet és tudást, majd pedig a tudományszakokat különböztetve meg. Szem elől tévesztve sokszor magát a Világot, amelyet pedig birtokolni akart. Szakosodik egy oszthatatlan valóságban, noha már José Ortega y Gasset figyelmeztetett: csupán a tudós szakosodik, a tudomány maga nem. Sőt, csupán addig tudomány, amíg nem szakosodik (Ortega y Gasset, 1995, 104.). Hogy túlzó-e vagy csupán poétikus Ortega y Gasset megjelölése, közömbös abból a szempontból, hogy éppen az ő korát követően vettek nagy lendületet az inter- és multidiszciplináris törekvések. Azok a megközelítések, amelyek a részek megismerése mellett nem kívánták szem elől téveszteni az „Egész”. Bízunk tehát abban, hogy kísérletünkkel legalább csekély hozzájárulást adhatunk a multidiszciplináris szemlélet jogtudományban való meghonosításához, egyúttal a jog teljesebb, az embert és a társadalmat az eddigieknél jobban szolgáló megismeréséhez.

Kulcsszavak: *jog, multidiszciplináris, teológia, környezet, szociológia, gazdaság, pszichológia, humánétológia, hit, tudás*

IRODALOM

- Csányi Vilmos (1998): A tudományok nyitott szabályozott hiedelemrendszerek. *Magyar Tudomány*. 9, 1065–1068.
- Guilford, Joy Paul (1950): Creativity. *American Psychologists*. 5, 444–454.

- Jung, Carl Gustav (1973): Olten. In: Jung, Carl Gustav: *Briefe II*. 1946–1955. Walter Verlag AG
- Ortega y Gasset, José (1995): *A tömegek lázadása*. Pont könyvkereskedés, Budapest
- Popper, Karl (1935): *Logik der Forschung*. Julius Springer Verlag, Wien